

çıkmadı. Daha sonra II. Meşrutiyet'in ilânı üzerine *Basîret* ikinci devre yayın hayatına başladı (29 Eylül 1908), fakat Basîretçi Ali Efendi'nin yaşlılığı yanında o dönemde yeni birçok gazete çıkmasından dolayı onlarla rekabet edemediğinden on dokuz sayı kadar düzensiz bir şekilde çıktıktan sonra tekrar kapandı.

#### BİBLİYOGRAFYA :

Ali Efendi (Basîretçi), *Basîret ve Kakkaha koleksiyonları*; a.m.f., *İstanbul'da Yarım Asırlık Vekâyi-i Mühimme*, İstanbul 1325, s. 2-20; a.m.f., *Yıldız'ın Hatası, Devlet-i Aliyye ve Rusya Muharebesi*, İstanbul 1325, s. 45-46; Cevdet Kudret, *Abdülhamid Devrinde Sansür*, İstanbul 1977, s. 10-11; Enver Behnan Şapolyo, *Türk Gazeteciliği Tarihi (Her Yönüyle Basın)*, Ankara 1976, s. 136; Münir Süleyman Çapanoğlu, *Basın Tarihinde Dair Bilgiler ve Hatıralar*, İstanbul 1962, s. 11-15, 54-55; İlhan Yerlikaya, *Basîret Gazetesi (1870-1878)* (doktora tezi, 1991), İÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Ktp., nr. 15-1587; *Hadîka*, sy. 11, 29, 32, İstanbul 1289/1873; *Sabah*, sy. 1, 29, 34, 75, İstanbul 1293/1876; *Vakit*, sy. 930, İstanbul 1295/1878; R. Ekrem Köçü, "Basîret Gazetesi", *İst.A*, IV, 2132; Vedat Günyol, "Matbuât", *İA*, VII, 369; Firuzan Hüsnrev Tökin, *Basın Ansiklopedisi*, İstanbul 1963, s. 12, 41; M. Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, İstanbul 1982, s. 211-214; Nejat Seferoğlu, "Basîret", *TDEA*, I, 338-339; Ziyad Ebüzziya, "Ali Efendi, Basîretçi", *DiA*, II, 388-389.



İLHAN YERLİKAYA

### BASİRETÇİ ALİ EFENDİ

(bk. ALİ EFENDİ, Basîretçi).

### BASİRİ

(بصیری)

(ö. 941/1534-35)

Daha çok nükteleriyle tanınan divan şairi.

El yazısı ile tertip ettiği Farsça divanının mukaddimesindeki kayıta künyesi Mehmed b. Ahmed b. Eb'ül-Meâlî el-Murtazâ şeklindedir. Baras hastalığına yakalandığı için Alaca Basîrî diye de anılmıştır. Bazı kaynaklarda Bağdatlı olduğu rivayet edilmişse de güneydoğu illerimizden olduğunu gösteren kuvvetli rivayetler vardır. Âşık Çelebi ile onu esas alan kaynaklar tarafından ileri sürülen Horasanlı olduğu iddiası gibi Nevâî'nin onu *Mecâlîsü'n-nefâis* adlı eserinde zikrettiği iddiaları da tamamen yanlıştır (bk. Âşık Çelebi, vr. 55<sup>a</sup>; Kınalızâde Hasan Çelebi, I, 214). Gerçek ise *Mecâlîsü'n-nefâis*'in Hakîm Şah Muhammed Kazvîni tarafından Farsça'ya yapılan tercümesinde Yavuz Sultan Selim devri şairleri arasında ona da yer verilmesinden ibarettir.

Basîrî gençliğinde Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın oğulları Uğurlu Meh-

med (ö. 882/1477) ve Yâkub (ö. 896/1490) beylerin yanında bulundu; onlara kasideler sundu. Çok seyahat etti ve 892 (1487) yılı civarında Herat'ta Ali Şîr Nevâî, Mirza Hüseyin, Câmî ve Binâyî ile buluştu; Nevâî ise Basîrî adına bir muamma yazarak onu bu yeni muhitinde de tanıttı. Aynı muammayı ihtiva eden tavsiyenâme, bazı mecmualarda "Nevâî Nâmesi" adıyla kaydedilmiştir (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 4020, vr. 149<sup>b</sup>; Çorlulu Ali Paşa, nr. 445, vr. 10<sup>a</sup>). Latîfî, Osmanlı ülkesine Nevâî'nin divanını ilk önce Basîrî'nin getirdiğini belirtir (Tezkire-i Latîfî, s. 101) Âşık Çelebi, Sultan Bayezid devrinde Osmanlı ülkesine gelen Basîrî'nin beraberinde Nevâî'nin ve Câmî'nin kitaplarıyla gazellerini ve siparişnâmelerini de getirdiğini söylemektedir (Âşık Çelebi, vr. 55<sup>a</sup>). 1491 yılı civarında kısa bir süre İstanbul'da bulunan şair, daha sonra Akkoyunlu Hükümdarı Göde Ahmed Bey'in muhabibi oldu. Göde Ahmed Bey tarafından elçilik göreviyle II. Bayezid'e gönderildi (901/1495-96) ve bir daha geri dönmeyerek İstanbul'da kaldı. Bu sırada Tâcîzâde Câfer Çelebi, Müeyyездâde Abdurrahman Çelebi, daha sonra da Defterdar İskender Çelebi'nin yanında bulundu, onlardan yardım ve destek gördü. Padişah hazinesinden sâlyâne-si ve Ayasofya zevâidinden 10 akçe ulû-fesi dışında, padişaha ve devrin ileri gelenlerine takdim ettiği kasidelerine karşılık aldığı câizelerle geçimini sağladı.

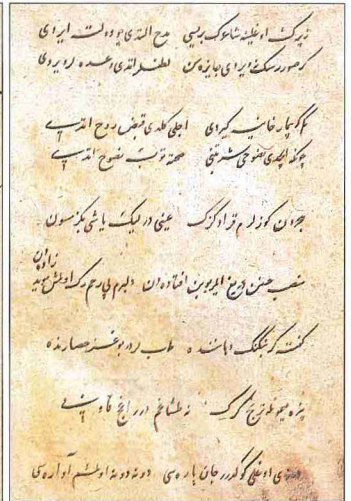
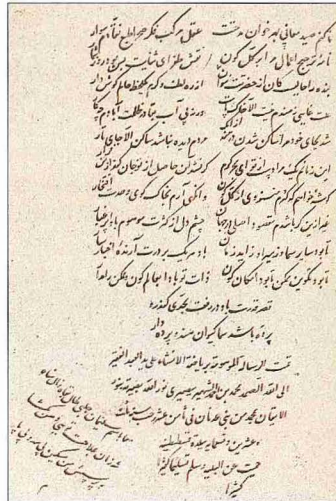
Latîfî, şairin Acem sınırına yakın bir yerden olduğunu bildirmekte ise de Kazvîni ile bu müelliften faydalanan Sehî, Ahdî ve Âşık Çelebi Acem olduğunu belirtmektedirler. Aslında bu durum, Osmanlı münevverlerinin devletin doğu sınırlarının ötesinde yaşayan herkesi Acem olarak kabul etmesinden ileri gelmekte-

dir. Başlangıçta Osmanlı şuarâ tezkirecilerinin deyimiyle "Acemâne", yani kendi dili olan Âzerî şivesiyle şiirler yazan Basîrî, daha sonra İstanbul Türkçesi'ni kullanmaya başlamıştır. Bununla beraber kendi el yazısı ile kaydettiği şiirlerinde yer yer Âzerî şivesinin izleri görülür. Başta Zâtî, Kandî ve Keşfî olmak üzere XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış olan şairlerle görüşmüş ve dostluklar kurmuştur. Tezkirelerde nüktedanlığı önemle vurgulanmıştır. Nükteleri genellikle hezl (alay, şaka) ve hiciv özelliği taşıdığı halde devletin ileri gelenlerinin meclislerinde aranan bir kişi olduğuna bakılırsa kaba ve kırıcı olmadığı, dinleyenlere zevk verdiği söylenebilir. İstanbul'da vefat eden Basîrî, Edirnekapısı dışında birçok şairin kabrinin bulunduğu bir mezarlığa defnedilmiştir.

Şiirleri vezin bakımından hemen hemen kusursuz, söyleyişi rahattır. Çağdaş şairlerin çoğunun mâna üzerinde yaptıkları sanat oyunlarına Basîrî'de pek rastlanmaz.

Eserleri. 1. *Türkçe Divan*. Kaynaklarda adı geçen bu eserin müstakil bir nüshasına henüz rastlanmamıştır. Çoğu gazel olmak üzere elliden fazla Türkçe şiiri toplu halde Farsça divanının sonundadır. Ayrıca XVI. yüzyıl nazîre mecmualarında da bazı şiirlerine rastlanmaktadır. 2. *Farsça Divan*. Bilinen tek nüshası şairin kendi hattı ile yazılmış olup Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Âşîr Efendi, nr. 292, vr. 229<sup>b</sup>-281<sup>a</sup>). Bu nüshanın başında (1<sup>a</sup>-229<sup>a</sup>) Hâce-i Cihân Mahmûd b. Muhammed el-Gilânî'nin *Riyâzetü'l-inşâ*<sup>2</sup> adlı eseri vardır. Bu divan bir mukaddime, yirmi üç kaside, 121 gazel ve çoğu tarih kıtalarından ibarettir. 3. *Le-tâif*. Basîrî'ye asıl şöhretini kazandıran bu eserin tamamı henüz ele geçmemiş-

Basîrî'nin kendi istinsah ettiği, içinde Türkçe bazı şiirleriyle Farsça divanı da bulunan *Riyâzetü'l-inşâ*<sup>2</sup> adlı risâlenin yer aldığı yazmanın ketebe kaydı (vr. 228<sup>a</sup>) ve Türk bir şiirinin bulunduğu diğer bir sayfa (vr. 289<sup>a</sup>) (Süleymaniye Ktp., Âşîr Efendi, nr. 292)





tir. Şairin derlenmiş latifelerinin yer aldığı eksik bir nüsha Konya Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesi'ndedir. İkinci ağızdan nakledilen bu latifelerin bazılarını, Lâmiizâde Lem'î Çelebi'nin derlediği ve babasına atfedilen letâif içinde bulmak mümkündür. *Letâif*'te yer alan latifelerin bir kısmı ise Basîrî'nin çağdaşı şairlerle diğer sanat ve fikir adamlarını işlediği fıkraları ihtiva eder. Tarih düşürmede de usta bir şair olan Basîrî'nin *Benğînâme* adlı bir eserinden söz edilmeğe de (Âşık Çelebi, a.e., vr. 56<sup>a</sup>) bu esere de henüz rastlanmamıştır.

#### BİBLİYOGRAFYA :

Ali Şir Nevâi, *Mecâlistü'n-nefâ'is* (trc. Hakîmşah Muhammed b. Kazvîni), Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3877, vr. 179<sup>a</sup>; Sehî, *Tezkire*, s. 116-117; Latîfî, *Tezkire*, s. 101-103; Ahdi, *Züb-detü's-şuarâ*, İÜ Ktp., TY, nr. 2604, vr. 43<sup>a</sup>; Âşık Çelebi, *Meşâirü's-şuarâ*, vr. 55<sup>a</sup>-56<sup>a</sup>; Kınalızâde, *Tezkire*, I, 214-217; Beyânî, *Tezkire*, İÜ Ktp., TY, nr. 2568, vr. 17<sup>a</sup>; Riyâzî, *Tezkire*, İÜ Ktp., TY, nr. 761, vr. 35<sup>b</sup>; Ergun, *Türk Şairleri*, II, 743-746; F. Giese, "Basîrî", *İA*, II, 319; Ali Nihad Tarlan, "Basîrî", *EL<sup>2</sup>* (İng.), I, 1082-1083; Mehmed Çavuşoğlu, "Basîrî Mehmed", *Küçük Türk-İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1981, 4. fas., s. 319-320; "Basîrî", *TDEA*, I, 339.



MEHMET ÇAVUŞOĞLU

## BASİR

( بسیط )

Arüz sisteminde bir bahrin adı.

Arapça bisâta ( بساطة ) masdarından türemiş "faîl" vezninde bir sıfat olup "geniş, yayılmış" vb. mânalarına gelir. Kaynaklarda "sebeb"lerinin yaygın ve birbirinden uzak oluşundan dolayı bu ismi aldığına işaret edilirse de basîtin bir mânası da "fasih ve akıcı"dır. Basîft bahrindeki vezinlerin akıcılığı sebebiyle bu ismi almış olmalıdır. Arap nazmına mahsus bahirlerdendir. Halîl'in sisteminde üçüncü bahir olup ilk dairede yer alır. Dairedeki nazarî şekli bir şatr için:  $\text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} //$  dür. Ancak arüz ve darbının mahbun (bk. HABN) şekli  $\text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} //$  ile kullanılır. Üç arüzü ve altı darbı vardır. Buna göre belli başlı vezinleri şunlardır:

I. arüzü, 1. darbı ile:

$\text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} //$   
 $\text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} //$

2. darbı ile:

$\text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} //$   
 $\text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} //$

II. arüzü, 3. darbı ile:

$\text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} //$   
 $\text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} //$

4. darbı ile:

$\text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} //$   
 $\text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} //$

5. darbı ile:

$\text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} //$   
 $\text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} //$

III. arüzü, 6. darbı ile:

$\text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} //$   
 $\text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} //$

Bu son şekilde arüz ve darb, mahbun olduğu yani  $\text{---} \text{---} \text{---}$  yerine  $\text{---} \text{---}$  geldiği takdirde vezin *muhalla*' (veya mekbül) adını alır. Basîtin yukarıda gösterilen müseddes (bir beyitte 6 tef'ileli) ve müsemmen (8'li) şekilleri, kadim (yani eski Arap şiirinde mevcut) vezinlerdir; zamanla muhdes ve müvelled şairler basîtin murabbanı da (bir beyitte 4 tef'ileli vezinlerini) kullanmışlardır.

$\text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} //$

şeklindeki vezinde  $\text{---} \text{---}$  tef'ilesini basîft bahrinin arüzlerinden sayan müellifler vardır.

Câhiliye devri şairlerinden Abîd b. Ebras, kasidelerinden bir kısmını basîtin müseddesindeki vezinlerle söylemiş, Ebû Zeyd el-Kureşî *Cemheretü eş'âri'l-'Arab*'daki kırk dokuz manzumeyi seçerken bunlardan on manzumeyi basîtin muhtelif vezinlerinde söylenmiş olanlardan almıştır. Muallakât arasına alınan kasidelerin üçü bu bahirdendir. Basîft bir müşahede bu bahirdeki vezinlerin gördüğü rağbeti ortaya çıkaracaktır. Eski şiirde en çok kullanılan bahir şüphesiz tavîldi. Hemen onun arkasından vâfir ve basîft gelir.

Basîtin bazı vezinleri serî bahrindeki şekillerle birleşir (Hanefî, s. 165, krş. s. 577). Her ne kadar fasih dilin nazım tekniğinden bahseden klasik eserlerle onlara sadık kalmayı tercih edenler basîft bahrinde yalnız yukarıdaki sayılan vezinleri vermeyi kâfi bulmuşlarsa da sanatkarların daha sonraları nazım tekniğinde yaptıkları yenilikleri de göz önüne alan müellifler bu bahirde daha başka şekillere de eserlerinde yer vermişlerdir. Meselâ Celâl Hanefî (*el-'Arâz*, s. 175-186, nr. 7 vd.), gösterilenlerden başka şu vezinleri de tesbit etmiş, numuneleriyle vermiştir.

$\text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} //$   
 $\text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} //$

$\text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} //$   
 $\text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} //$

$\text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} //$   
 $\text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} //$

$\text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} //$   
 $\text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} //$

$\text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} //$   
 $\text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} //$

$\text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} //$   
 $\text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} //$

$\text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} //$   
 $\text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} //$

$\text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} //$   
 $\text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} //$

$\text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} //$   
 $\text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} //$

$\text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} //$   
 $\text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} //$

$\text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} //$   
 $\text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} //$

$\text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} //$   
 $\text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} //$

$\text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} //$   
 $\text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} //$

$\text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} //$   
 $\text{---} \text{---} \text{---} \text{---} \text{---} //$

#### BİBLİYOGRAFYA :

İbn Abdürabbih, *el-'İkdü'l-fetîd*, V, 448-450, 479-480; İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *Kitâbü 'Arüzü'l-varaka*, Âtîf Efendi Ktp., nr. 1991, vr. 9<sup>a</sup>-12<sup>b</sup>; Zemahşerî, *el-Kustâs* (veya *el-Kıstâs*) (nşr. Fahreddin Kabâve), Beyrut 1410/1989, s. 68, 79-83; Muhammed b. Kays er-Râzî, *el-Mu'cem fi me'âyiri eş'âri'l-'acem* (nşr. Muhammed Kazvîni — Müderris Rezavî), Tahran 1337 hş. — Tahran, ts., s. 78, 81; Ebû Bekir el-Kuzâî, *el-Hitâmü'l-mef'ûd*, İÜ Ktp., AY, nr. 4017, vr. 26<sup>b</sup>-29<sup>b</sup>, 77<sup>ab</sup>; Sâlih b. Şerîf er-Ründî, *el-Vâfi fi nazmü'l-kavâfi*, TTK Ktp., M. Tanrı Bey, vr. 103<sup>b</sup>-104<sup>b</sup>; L. Şeyho, *Kitâbü 'İlmi'l-edeb*, Beyrut 1886, s. 283-284; İbn Ebû Şeneb, *Tuhfetü'l-edeb*, Paris 1965, s. 32-38; Safâ Hülûsî, *Fennü takât'i-ş-ş'r ve'l-kâfiye*, Bağdad 1966, s. 65-84; Ekrem Ca'fer, *Arüzün Esasları ve Azerbaycan Arüzü*, Bakü 1977, s. 176-180; Celâl Hanefî, *el-'Arâz*, Bağdad 1398/1977-78, s. 164-184, 577, 580; Abdürrızâ Ali, *el-'Arâz ve'l-kâfiye*, Musul 1409/1989, s. 106-108; R. Blachère, "Contribution a l'histoire de la métrique arabe: notes sur la terminologie primitive", *Analecta*, Paris 1959, s. 99-119; aynı makale, *Arabica*, VI, Leiden 1959, s. 132-151.



NIHAD M. ÇETİN

## BASİR

( بسیط )

Tıp, gramer, mantık, fizik ve felsefede çeşitli anlamlarda kullanılan bir terim.

"Yaymak, genişletmek; sade olmak" anlamlarındaki *bast* kökünden türemiş olup sözlükte "açılmış ve yayılmış bulunan, sade olan" mânasına gelir. Tıpta basîft, daha çok *mümtezic*in karşıtı olarak kullanılır ve organizmanın yapısını (mizaç) oluşturan unsurları ve rükünleri ifa-